

Ülvi ƏSƏDULLAYEV

Bakı Dövlət Universitetinin “Cinayət hüququ və kriminologiya” kafedrasının doktorantı
e-mail: ulvi.asadullayev@yahoo.com

MƏHKƏMƏ AKTLARININ İCRA EDİLMƏMƏSİNƏ GÖRƏ CƏZANIN TƏYİN EDİLMƏSİ

Açar sözlər: Məhkəmə hökmü, məhkəmə qərarı, qərardad, məhkəmə əmri, Cinayət Məcəlləsi, cəza və s.

Ключевые слова: Приговор суда, решение суда, постановление, судебный приказ, Уголовный кодекс, наказание и т. д.

Key words: Court verdict, court decision, decree, court order, Criminal Code, m punishment etc.

Cəza təyin etmək təcrübəsi cinayət hüququ normasının səmərəliliyinin, ictimai münasibətləri qorumaq qabiliyyətinin mühüm göstəricisidir. Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin sanksiyasında cəza növlərinin qeyd edilməsinin optimallığı və məqsədəuyğunluğu məsələlərini nəzərə alaraq, əlbəttə ki, nəticələrimizi və təkliflərimizi məhkəmə təcrübəsinin realıqları ilə təhlil etmək və əlaqələndirmək lazımdır.

Bundan əlavə, Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinə əsasən məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi normanın qanunvericilik strukturunu təkmilləşdirəcək və nəticədə onun istifadəsi prosesini optimallaşdıracaqdır. Həmçinin məhkəmələr tərəfindən işin mahiyyəti üzrə həll edilməsi ilə bağlı yekun akt qəbul edildikdə yol verilmiş xətlər məhz cəzanın təyin edilməsi ilə bağlıdır ki, bu da cinayət-prosessual qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallarda cinayət qanununun düzgün tətbiq edilməməsi kimi hesab edilir və birinci instansiya məhkəməsinin hökmünün apellyasiya və kassasiya məhkəmələri tərəfindən ləğvi, dəyişdirilməsi ilə və ya yeni məhkəmə hökmünün çıxarılması ilə nəticələnir. [2, m.306]

Məhkəmə aktının icra edilməməsinə görə təqsirli bilinən şəxsə cəza təyin edilməsi, ilk növbədə,

cinayət hüququnun əsas prinsiplərinə uyğun tərtib edilmiş cəza təyin etmənin ümumi prinsipləri ilə bağlıdır. Odur ki, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsinə görə cəzanın təyin edilməsi təcrübəsinə təhlil edərkən ilk növbədə qəbul edilmiş hökmlərin cəza təyin edilməsinin ümumi qaydalarına uyğunluğunu yoxlamaq lazımdır. [4, s.52]

Cəzaların təyin edilməsinin ümumi əsasları Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 58-ci maddəsində göstərilmişdir. Həmin maddəyə görə cinayət törətməkdə təqsirli bilinən şəxsə, Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin müddəaları nəzərə alınmaqla Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş hədlərdə ədalətli cəza təyin edilir. Törədilmiş cinayətə görə nəzərdə tutulmuş cəzalardan daha ciddi cəza növü və ya həddi yalnız o halda təyin edilir ki, az ciddi cəza növü və ya həddi cəzanın məqsədlərini təmin edə bilmir. Törədilmiş cinayətə görə Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş cəzadan daha ciddi cəza yalnız Cinayət Məcəlləsinin 66 və 67-ci maddələrinə uyğun olaraq, cinayətlərin məcmusu və hökmlərin məcmusu üzrə təyin edilə bilər. Törədilmiş cinayətə görə bu Məcəllənin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddələrində nəzərdə tutulmuş cəzadan daha yüngül cəzanın təyin olunması əsasları Cinayət Məcəlləsinin 62-ci maddəsi ilə müəyyən edilir. [2, m.66-67]

Cəza təyin edilərkən törədilmiş cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsi, təqsirkarın şəxsiyyəti, o cümlədən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar, habelə təyin olunmuş cəzanın şəxsin islah olunmasına və onun ailəsinin həyat şəraitinə təsiri nəzərə alınır.

“Prinsip” məfhumu çox mənalıdır. Məlum halda prinsip dedikdə, “hər hansı bir nəzəriyyənin, elmin, təlimin, dünyagörüşün əsas ilkin müddəaları” başa düşülür. Sözün geniş mənasında prinsip - insanların həyat və fəaliyyətində əsaslandığı ilkin, rəhbər ideyalar kimi başa düşülür. Prinsiplərə nəyət edilməsi, onlara uyğun davranışın seçilməsi insanın həyat mövqelərinin və baxışlarının sebatlılığını əks etdirir.

Ancaq bizi prinsipin ümumi fəlsəfi mənası deyil, hüquqi mənası maraqlandırır. Hüquq - müvafiq prinsiplər əsasında yaranır və fəaliyyət göstərir və həmin prinsiplər hüququ sosial hadisə kimi mahiyyətini və sosial təyinatını ifadə edir. Hüquq prinsipləri hüququn əsas xüsusiyyətlərini və xassələrini əks etdirir və ona (hüquqa) ictimai münasibətlərdə azad və ədalətli universal nizamlayın tədbirləri keyfiyyəti verir. [9, s.103]

Beləliklə prinsipin ümumi anlayışına əsasən hüquq prinsiplərinin anlayışı müəyyənləşdirilir. Q.A.Kriqer hüquq prinsiplərim - ictimai münasibətlərin inkişafının təmin edilməsində zəruri olan hüquqizəmləyici və mühafizəedici funksiyaları istiqamətləndirən, dövlət məcburiyyət və digər təsir tədbirlərinin xarakterini, əsasını təyin edən və hüquqda təsbit edilmiş ideoloji, siyasi və mədəni əsaslar (rəhbər ideyalar) kimi müəyyən etmişdir. [10, s.58]

Cəzanın təyin edilməsinin ən vacib prinsiplərindən biri məhkəmənin Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin normasının sanksiyası çərçivəsində onu təyin etmək vəzifəsidir.

Hökm çıxararkən Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin məhkəmələr tərəfindən nəzərə alınmalı olan normalarının aşağıdakı siyahısını qeyd edək:

- cinayət qanununun vəzifələri və cəzanın məqsədləri haqqında ümumi müddəalar;
- cəzanın ümumi prinsiplərini nəzərdə tutan faktiki hallar;
- cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları müəyyən edən normalar;
- müəyyən cəza növlərinin təyin edilməsi qaydaları;
- cəza təyin etmək üçün xüsusi proseduru tənzimləyən normalar;

- başa çatmamış cinayətə, iştirakçılıqda törədilmiş cinayətə görə və cinayətlərin təkrar törədilməsinə görə cəza təyin edilməsinin xüsusiyyətlərini tənzimləyən qaydalar;

- cinayətlərin və cəzaların məcmusuna görə cəza təyin etmə qaydaları;

- əlavə cəzalar təyin edilərkən cəza müddətlərinin müəyyən edilməsi qaydasını müəyyən edən normalar;

- Əsas və əlavə cəzalar təyin edilərkən cəzanın müddətlərinin hesablanması müəyyən edən normalar [2].

Cəza təyin edilməsinin mühüm prinsipi cəzanın ədalətliyini təmin edən əməlin xarakterinin və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin nəzərə alınmasıdır.

Cəzaların təyin edilməsinin təhlili göstərir ki, hökmlərin böyük əksəriyyətində cəza təyin edilərkən hakimlər yalnız formal olaraq əməlin xarakterinə və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinə istinad edir. Cəzaların çox az hissəsində məhkəmə aktının icra edilməməsinin xarakteri və dərəcəsi cinayət işinin materialları ilə əsaslandırılır.

Görünür ki, cəza təyin etdikdə hökmün təsvir hissəsində məhkəmənin hökmünün icra edilməməsinin ictimai təhlükəlilik xarakterini və dərəcəsini müəyyən edən meyarları da əks etdirmək lazımdır. Tələb olunan həddə cəza təyin edilərkən cinayətin xarakteri və ictimai təhlükəlilik dərəcəsinin nəzərə alınması qanunvericiliyə riayət edilməsi baxımından zəruridir.

Təqsirkarın şəxsiyyəti nəzərə alınmaqla cəza təyin edilərkən mütləq nəzərə alınmalı olan daha bir ümumi qaydanı da qeyd etmək lazımdır. Hüquq-mühafizə təcrübəsinin təhlili göstərir ki, təqsirkar şəxs barəsində hökm çıxarılanda hökmlərdə təqsirkarın şəxsiyyətinin nəzərə alınmasına dair heç bir əlamət yoxdur ki, bu da məhkəmə araşdırması zamanı bu komponentin müəyyən edilməsinə və araşdırılmasına kifayət qədər diqqətli yanaşma olmadığından xəbər verir.

Eyni zamanda, fikrimizcə, cinayət törətmiş şəxsin şəxsiyyətinin ətraflı və tam öyrənilməsi hər bir konkret şəxs üçün ən uyğun cəza təyin etməyə imkan verir. Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində bir çox alternativ sanksiyanın mövcudluğunu nəzərə alaraq cinayət törətmiş şəxsin

şəxsiyyətinin ətraflı və tam öyrənilməsi xüsusilə vacibdir. Bundan əlavə, cinayətkarın həyat tərzi-ni, keçmiş davranışını, xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, məhkəmə onun cinayət davranışına nəyin səbəb olduğunu, onun əməllərində özünü necə göstərdiyini, cinayətkarın hansı motivləri rəhbər tutduğunu müəyyən edə bilər. Tərəfdilmiş cinayətin ağırlığına uyğun cəzanı daha düzgün müəyyən etmək və bu şəxsi islah etmək, son nəticədə cinayət əməlinin ictimai təhlükəlilik dərəcəsini daha dərindən və hərtərəfli üzə çıxarmaqla cəzanın fərdiləşdirilməsinə imkan verəcəkdir.

Cinayəti törədən şəxsin cinsi, yaşı, ailə vəziyyəti, iş yeri, yaşayış yeri və s. kimi xüsusiyyətləri hökmdə təfərrüatlı şəkildə təsbit edilməlidir. Bununla belə, bu məlumatlar çox vaxt rəsmiləşdirilir, onların ifadəsi təqsirkarın şəxsiyyətinin hərtərəfli təhlili və hökmün çıxarılmasında nəzərə alınmasının sübutundan daha çox məcburi konstruktiv xarakter daşıyır.

Belə ki, hökmlərin təsvir hissəsinin tədqiqi zamanı məlum olur ki, onların demək olar ki, yarısından çoxunda “məhkəmə cəza təyin edərkən təqsirkarın şəxsiyyətini nəzərə alır” ifadəsi formal olaraq qeyd edilir.

Rusiyalı hüquqşünas alim T.Nepomnyaşçaya hesab edir ki, cəza təyin edilərkən təqsirkarın şəxsiyyətinin hərtərəfli nəzərə alınması üçün məhkəmələr fərdin psixofizioloji məlumatlarına, daha doğrusu, onun vəziyyətinə diqqət yetirməlidirlər. Təbii ki, şəxsin bu fərdi xüsusiyyətlərinin nəzərə alınması məhkəmələrə cəza növünün və onun ölçüsünün seçilməsinə daha differensial və optimal yanaşmaq imkanı verəcəkdir. [11, s.52]

Belə ki, təyin olunmuş cəzanın ədalətli olması, şəxsi və ümumi profilaktika, sosial ədalətin bərpası və məhkumun islah edilməsi məqsədlərini həyata keçirmək üçün təqsirkarın şəxsiyyətinin daha geniş və dərindən araşdırılması zəruridir.

Cəza təyin edilməsinin digər prinsipi məhkəmələr tərəfindən cəzanı ağırlaşdıran və yüngülləşdirən halların nəzərə alınmasıdır.

Dövlət məcburiyyət tədbiri olan cəza, əməldə cinayət tərkibi olmayan şəxsə əsla tətbiq edilə bilməz. Buna görə də cinayət tərkibi və cəzanın bir-birilə əlaqəsi dispoziya və sanksiya arasında ki əlaqə kimidir. Məhkəmə hər bir halda fərdi cə-

za təyin edir. Belə cəzanı təyin edən zaman məhkəmə Cinayət Məcəlləsinin Ümumi hissəsinin müddəalarını rəhbər tutur, lakin cinayət tərkibindən kənarda qalan, amma cəzanın həddinə təsir edən hallar da vardır ki, bunlar yüngülləşdirici və ağırlaşdırıcı hallardır. Bu halların məhkəmə tərəfindən nəzərə alınması mütləqdir. Cəza təyin edərkən yüngülləşdirici halların nəzərə alınması məhkəmənin cəzaya qənaət prinsipinə uyğundur. Məhkəmə cəza təyin edərkən cəzanın fərdiləşdirilməsi CM-in 58.3-cü maddəsinin müddəalarına əsaslanır. Cəzanın fərdiləşdirilməsi çox geniş əhatəli hüquq düşüncəsi tələb edən mürəkkəb bir prosesdir və bu zaman 58.3-cü maddədə əksini tapan müddəalardan başqa hallar da nəzərə alınmalıdır. [5, s.63]

S.Babayeva qeyd edir ki, cəzanın öz məqsədinə çatması üçün məhkəmə müəyyənləşdirməlidir ki, nə üçün bu şəxs cinayəti törədib? Hansı xarici amillər bu cinayətin törədilməsinə əsas olub? Bu xarici amillər şəxsə cinayətkar qətiyyətin yaranmasında hansı rolu oynayıb? Şəxs bu hallara necə münasibət bəsləyir? və s.

Cəzanı yüngülləşdirən halların siyahısı Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 59-cu maddəsində təsbit edilmişdir. Cəzanı yüngülləşdirən hallar aşağıdakılardır:

- hadisələrin təsadüfi axarı zəminində ilk dəfə olaraq böyük ictimai təhlükə törətməyən və ya az ağırlıq cinayətin törədilməsi;
- cinayətin yetkinlik yaşına çatmayan şəxs tərəfindən törədilməsi;
- cinayətin hamilə qadın tərəfindən törədilməsi;
- cinayət törətmiş şəxsin himayəsində azyaşlı uşağın olması;
- cinayətin ağır həyat şəraiti nəticəsində və ya mərhəmətlilik niyyəti ilə törədilməsi;
- cinayətin fiziki və ya psixi məcburiyyət təsiri altında, yaxud maddi, xidməti və ya sair cəhətdən asılılıq nəticəsində törədilməsi;
- cinayətin zəruri müdafiənin, ictimai təhlükəli əməl törətmiş şəxsin tutulmasının, son zərurətin, əsaslı riskin, əmrin və ya sərəncamın icra edilməsinin qanunla müəyyən edilmiş şərtlərini pozmaqla törədilməsi;
- cinayətin zərərçəkmiş şəxsin qanunsuz və ya əxlaqsız hərəkətlərinin təsiri altında və ya bu hə-

rəkətlər nəticəsində qəflətən baş vermiş güclü ruhi həyəcan (affekt) vəziyyətində törədilməsi;

- cinayətin anlaqlılığı istisna etməyən psixi pozuntusu olan şəxs tərəfindən törədilməsi;

- şəxsin könüllü gəlib təqsirini boynuna alması, cinayətin açılmasına, onun digər iştirakçılarının ifşa edilməsinə, cinayət nəticəsində əldə edilmiş əmlakın axtarışına və tapılmasına fəal kömək etməsi;

- cinayətin törədilməsindən bilavasitə sonra zərərçəkmiş şəxsə tibbi və ya digər yardım göstərilməklə onun həyat və sağlamlığına dəyər biləcək zərərin azaldılması;

- zərərçəkmiş şəxslə və ya onun yaxın qohumu olan hüquqi varisi ilə barışığ əldə edilməsi;

- cinayət nəticəsində dəymiş ziyanın könüllü olaraq tamamilə ödənilməsi və ya aradan qaldırılması;

- cinayət nəticəsində dəymiş ziyanın qismən ödənilməsi və ya ziyanın azaldılması ilə nəticələnmiş digər hərəkətlərin edilməsi.

Cəza təyin edilərkən qeyd edilənlərdən başqa hallar da cəzanı yüngülləşdirən hal qismində nəzərə alın bilər. [2, m.59]

Bununla belə, qeyd edirik ki, yüngülləşdirici halların tətbiqi, bir qayda olaraq, çox müxtəlifdir, aydın struktura malik deyil və buna görə də onlara aid edilənləri dəqiq şərh etmək həmişə mümkün olmur. Məsələn, hökmlərdən birində deyilir: "N (şərti ad kimi göstərilir) təqsirini boynuna alıb, əməlinə peşman olub, dindirilmə zamanı ardıcıl ifadələr verib, məsuliyyətə cəlb edilməyib, psixonevroloji və narkoloji dispanserlərdə qeydiyyatda deyil, mənfi cəhətləri yoxdur. Onun himayəsində olan 2007 və 2008-ci il təvəllüdü iki azyaşlı övladı var ki, bu da məhkəmə tərəfindən cəzanı yüngülləşdirən hallar kimi tanınır.

Hökmlərin çox az hissəsində cəzanı yüngülləşdirən halların məhkəmə tərəfindən nəzərə alınması barədə ümumiyyətlə heç nə qeyd edilmir, bir neçə hökmdə bu halların müəyyən edilmədiyi və müvafiq olaraq hökmə təsir göstərmədiyi göstərilir.

Yüngülləşdirici halların nəzərə alınmasının çatışmazlıqlarından biri "təqsiri tam etiraf etmək" və "səmimi peşmançılıq" kimi halların eyni məzmunu ilə ifadə edilmiş ekvivalentin tanınmasıdır.

Bununla bağlı müxtəlif fikirlər vardır. Belə ki, bir sıra müəlliflər hesab edirdilər ki, təqsirkarın təqsirini boynuna alması təqsirkarın peşmanlığının başlamasına, onun törətdiyi cinayət əməli ilə bağlı mənfi münasibətinə dəlalət edir. Bununla belə, biz təqsirkarın etirafı ilə səmimi peşmançılığın bir-birinə bərabər olmadığını qeyd edən tədqiqatçıların fikirlərini də qeyd edə bilərik. Çünki çox vaxt təqsiri etiraf etmək peşmançılıqla deyil, onun gizlədilməsinin qeyri-mümkünlüyü ilə əlaqədar da ola bilər. [10, s.98]

Bundan əlavə, rus hüquqşünası P.V.Teplyaşinin haqlı olaraq qeyd etdiyi kimi, səmimi peşmançılıq təqsirkarın cinayət əməllərində təqsirkarda daxili şəkildə özünü büruzə verən şəxsin mənəvi qınağıdır, buna görə də onun əməlinə peşman olması onun barəsində yüngülləşdirici hal hesab edilə bilməz. [12, s.36]

Yuxarıda göstərilən məqamları nəzərə almaq, cəza təyin edərkən yüngülləşdirici hallar olduqda müəyyən bir cəza növü və miqdarının təyin edilməsini ən aydın şəkildə müəyyən etməyə imkan verəcəkdir.

Cinayət Məcəlləsinin 60-cı maddəsində şəxsin əməlinə cəzanı yüngülləşdirən hallar olduqda cəzanın təyin edilməsi qaydası göstərilir. Şəxsin əməllərində Cinayət Məcəlləsinin 59.1.8, 59.1.10—59.1.13-cü maddələrinin hər hansı birində nəzərdə tutulmuş bütün hallar mövcud olduqda və əgər cəzanı ağırlaşdıran hallar yoxdursa, təyin olunan cəzanın müddəti və ya həcmi Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində nəzərdə tutulmuş daha ciddi cəza növünün son həddinin dördü üçündən artıq ola bilməz.

Ömürlük azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edilərkən cəzanı yüngülləşdirən hallar nəzərə alın bilməz.

Məhkəmələr tərəfindən cəza təyin edilərkən yüngülləşdirici hallara nəzər salındığı kimi ağırlaşdırıcı hallar da nəzərə alınır.

Qanunvericiliklə müəyyən edilən ağırlaşdırıcı hallar cəza təyin edilərkən ciddi şəkildə nəzərə alınır. Cəzanı ağırlaşdıran hallar - cinayətin, yaxud da cinayətkarın şəxsiyyətinin ləhlükəliyini yüksəldən, lakin cinayət tərkibindən kənar qalan, cinayətin obyektiv və subyektiv elementləri

ilə, yaxud təqsirləndirilənin şəxsiyyəti ilə bağlı olan hallardır. [8, s.140]

S.Vəliyev qeyd edir ki, cəzanı ağırlaşdırın hallar yalnız cəzanın fərdiləşdirilməsi zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb etmir. Onların əhəmiyyəti daha böyükdür, başqa sözlə desək, cəzanı ağırlaşdırın hallar təqsirləndirilən şəxsin cəzasını çəkəcəyi müəssisənin növünün müəyyən edilməsində də rol oynayır. [9, s.51]

Cinayət Məcəlləsinin 61-ci maddəsində cəzanı ağırlaşdırın halların siyahısı sadalanır. Həmin hallara nəzər salaq:

- cinayətlərin təkrar törədilməsi, cinayətlərin residivi;
- cinayətin ağır nəticələrə səbəb olması;
- cinayətin qabaqcadan əlbir olmuş bir qrup şəxs, mütəşəkkil dəstə və ya cinayətkar birlik (təşkilat) tərəfindən törədilməsi;
- cinayətin törədilməsində xüsusilə fəal iştirak etmə;
- psixi pozuntulardan əziyyət çəkən və ya sərxoş vəziyyətdə olan şəxslərin, habelə cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmayan şəxslərin cinayət törətməyə cəlb olunması;
- cinayətin milli, irqi və ya dini düşmənçilik, dini fanatizm, digər şəxslərin qanuni hərəkətlərinə görə qisas almaq zəminində, tamah məqsədi ilə və ya sair alçaq niyyətlərlə, habelə başqa cinayəti ört-basdır etmək və ya onun törədilməsini asanlaşdırmaq məqsədi ilə törədilməsi;
- cinayətin *təqsirkar* üçün aşkar surətdə həmilə vəziyyətində olan qadın, habelə azyaşlı, qoca və ya köməksiz vəziyyətdə olan və ya *təqsirkardan* asılı vəziyyətdə olan şəxsə qarşı törədilməsi;
- cinayətin öz qulluq və ya ictimai borcunu yerinə yetirən şəxsə və ya onun yaxın qohumlarına qarşı törədilməsi;
- cinayətin zərərçəkmiş şəxsə qarşı xüsusi amansızlıqla, o cümlədən əzab və ya işgəncə verməklə törədilməsi;
- cinayətin odlu silahdan, partlayıcı vasitələrdən və ya digər ümumi təhlükəli üsullardan və texniki vasitələrdən istifadə etməklə törədilməsi;
- cinayətin fəvqəladə və ya *hərbi* vəziyyət, təbii və ya digər ictimai fəlakət şəraitində, habelə

kütləvi iğtişaşlar zamanı törədilməsi;

- cinayətin hakimiyyət nümayəndəsinin xüsusi geyimlərindən və ya sənədlərindən istifadə etməklə törədilməsi;

- cinayətin qulluq mövqeyinə və ya müqaviləyə əsasən təqsirkara göstərilən etimaddan istifadə etməklə törədilməsi.

Cəza təyin edilərkən qeyd edilən hallardan başqa digər hallar cəzanı ağırlaşdırın hal qisminə nəzərə alın bilməz. [2, m.61]

Təbii ki, məhkəmələr tərəfindən cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdırın halların nəzərə alınması ilə bağlı nöqsanlar təqsirli şəxsin cəzasının çəkilməsi prosesinə mənfi təsir göstərir. Eyni zamanda, yüngülləşdirici və ağırlaşdırıcı halların nəzərə alınması məhkəmənin hüququ deyil, öhdəliyidir. Buna görə də, hər bir konkret işdə bu hallar olmadıqda, məhkəmə bunu hökmdə qeyd etməlidir.

Cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdırın halların nəzərə alınmasında bu kimi nöqsanların aradan qaldırılması məhkəmə aktlarının icra edilməməsinə görə cəzanın təyin edilməsi prosesini optimallaşdıracaq, humanizm, qanunçuluq, ədalətlik prinsiplərinin həyata keçirilməsinə töhfə verəcəkdir. Bundan əlavə, hökmün bu ümumi prinsipinin keyfiyyətə tətbiqi cəzanı birbaşa fərdiləşdirir.

Cəza təyin etmək üçün sonuncu prinsip budur ki, məhkəmə təyin edilmiş cəzanın məhkumun islahına, ailəsinin yaşayış şəraitinə təsirini nəzərə almalıdır.

S.Vəliyev qeyd edir ki, cinayət qanununun cəzanın məhkumun islah olunmasına təsirinin nəzərə alınması tələbi iki məqsəd güdür. Birincisi, qanunverici bu müddəanı cəza təyin etmənin ümumi əsasları sırasına daxil etməklə, cəzanın məhkumu islah etməsi məqsədinə, cinayət cəzasının digər məqsədləri arasında xüsusi əhəmiyyət vermişdir. İkincisi, bu tələb məhkəmənin diqqətini təqsirkarın şəxsiyyətinin və onun islah olunması nöqtəyindən digər halların öyrənilməsinə və bunların əsasında da, onun nonnal sosial həyata qayıtmasına kömək edə biləcək cəza təyin edilməsinə yönəldir. Baxmayaraq ki, bu məqsədlər bir-birinə çox yaxındır və məntiqi olaraq biri digərindən yaranır, ancaq cinayət işlərinə baxılması və gələcəkdə məhkumun bu və ya digər dərəcədə

islah olunma ehtimalını əks etdirən müvafiq məhkəmə qərarlarının qəbul edilməsi və onların digər hallarla birlikdə müstəqil nəzərə alınması zamanı mahiyyət etibarilə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. [9, s.280]

F.Səməndərov qeyd edir ki, məhkumun şəxsiyyətinin öyrənilməsi təyin edilən cəzanın onun islah olunmasına təsiri baxımından həm müsbət, həm mənfi xarakterli nəticələrin çıxarılmasına səbəb ola bilər. AR CM-nin 58.3-cü maddəsinin şərh etdiyimiz müddəasına əsasən, məhkəmələrdən məhz həmin nəticələrin qiymətləndirilməsi tələb olunur. Şübhəsiz ki, keçmiş məhkumluğun mövcudluğu məhkumun çətin islah olunmasına dəlalət edir. Ancaq iş yerindən, xidmət yerindən, təhsil və ya yaşayış yerindən müsbət rəylərin olması, əməyə vicdanlı münasibət, səmimi peşimançılıq və s. kimi hallar isə əksinə, məhkumun islah olunması ehtimalını artırır. [8, s.323]

Əlbəttə ki, əvvəlcədən təyin edilən cəzanın məhkumun islah olunmasına necə təsir edə biləcəyini müəyyən etmək sadə iş deyildir. Bununla yanaşı unutmamaq olmur ki, məhkəmə məhkumun islah olunması halını cəza təyin etmənin digər əsaslan və həmçinin cinayət qanununun ümumi prinsipləri və cəzanın məqsədləri ilə birlikdə nəzərə alınmalıdır. Cinayət qanununun bu müddəasına riayət olunması cəzanın maksimum fərdiləşdirilməsinə və onun vasitəsi ilə də, cinayət hüququnun ümumi prinsiplərinin və cəzanın məqsədlərinin həyata keçirilməsinə imkan yaradır.

Cəzanın maksimum fərdiləşdirilməsinə imkan verən digər hal isə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, təyin edilən cəzanın məhkumun ailəsinin həyat şəraitinə təsiridir. Mahiyyəti üzrə cinayət qanunvericiliyində bu müddəanın təsbit edilməsi, cəza təyini zamanı cinayət tərkibinin hüdudlarından kənara çıxan halların nəzərə alınmasını əks etdirir. Şübhəsiz ki, belə müddəanı cinayət qanununa daxil edən qanunvericinin əsas məqsədi, məhkumun ailə üzvlərinin hüquq və mənafelərinin və ümumilikdə ailənin mühafizəsi və qorunmasıdır.

Qeyd edək ki, Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsi ilə bağlı tanış olduğumuz hökmlərdə göstərilən cəzaların 40,7 faizində cəzanın məhkumun islah edilməsinə və ailəsinin həyat şəraitinə təsiri nəzərə alınmaqla təyin edildiyinə dair rəsmi

işarə belə yoxdur. Qalan digər cəzalarda isə (59,3%) bu halın nəzərə alındığına dair məsələlər öz əksini tapır.

Fikrimizcə, hər bir konkret işdə bu halın əsaslandırılmasına daha ətraflı və fərdi yanaşmaq lazımdır, çünki bu halların nəzərə alınması məhkəmənin hüququ deyil, öhdəliyi olduğu üçün sadəcə qeyd etməklə kifayətlənmək düzgün deyildir. Belə görünür ki, cəzanın bu ümumi prinsipi məhkəmənin cinayətkarın şəxsiyyətini, cinayətin törədilməsi hallarını diqqətlə araşdırdığını və əsaslandırılmış şəkildə konkret cəza növünü müəyyən etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Cinayətin məqsədi və motivi, təqsirkarın cinayətin törədilməsində rolu, cinayətin törədilməsi zamanı və bundan sonra onun davranışı ilə bağlı müstəsna hallar, habelə cinayətin ictimai təhlükəliliyini əhəmiyyətli dərəcədə azaldan başqa hallar olduqda, eləcə də iştirakçılıqla törədilmiş cinayətin iştirakçısı həmin cinayətin açılmasına fəal kömək etdikdə, Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsində müəyyən edilmiş aşağı həddən də az cəza təyin edilə bilər və ya məhkəmə həmin maddədə müəyyən ediləndən daha yüngül cəza növü təyin edə bilər, yaxud təyin edilməsi məcburi olan əlavə cəzanı təyin etməyə bilər. Cəzanı yüngülləşdirən həm ayrı-ayrı hallar, həm də bu cür halların məcmusu müstəsna hal hesab edilə bilər.

Cəza təyin etmə zamanı hakimlikdə subyektivçilik qaçılmazdır. Buna görə də biz, məhkəməyə verilmiş "operativ imkan" ilə qanunvericiliyin özü tərəfindən cəza qarşısında qoyulan məqsəd və vəzifələr arasında qarşılıqlı əlaqənin problemi ilə rastlaşırıq. Bu problemin həllini məhkəmə mülahizəsinin həddlərinin məhdudlaşdırılmasında deyil, cəza təyini zamanı subyektivçiliyin minimuma endirilməsində görürük.

Cəza təyin etmənin subyektivliyi ilə bağlı S.Vəliyev qeyd edir ki, cəza təyin etmə şüurlu xarakter daşıyır və müəyyən şəraitdə həyata keçir. Bunlara hakimin iradə və şüurundan asılı olmayan elə hallar (amillər) aiddir ki, həmin amillərin determinat təsiri altında məhkəmə hökmünün hazırlanması, qəbul edilməsi və realizasiyası prosesi baş verir. Cəza təyin etmə zamanı şüurlu xarakter subyektiv amillərə aid edilir. Bu amillər

çərçivəsində daxil olan və müəyyən dərəcədə də çıxan məlumatların hakimlərin hüquqi şüurunda yənidən işlənməsi mühüm rol oynayır. Buna görə də, vəziyyəti bir qədər sadələşdirməklə subyektiv amili məhkəmə hüquqi şüuruna aid etmək olar. Qeyd etmək yerinə düşər ki, hakimlərin hüquqi şüurlarının cəza təyin edilməsinə kifayət qədər diqqət yetirilməmişdir. Ona görə də, cəza təyin etmənin məhz bu aspektinin şərh edilməsinin məqsədə uyğunluğu və öz vaxtında olması yerinə düşür. Hüquqi şüurun, onun struktur və funksiyalarının xarakterizə edilməsinə keçilməzdən əvvəl, qeyd etmək lazımdır ki, struktura dedikdə, tədqiq olunan obyektin quruluşu, onun elementlərinin öz aralarındakı əlaqəsi (qarşılıqlı təsir) xarakteri nəzərdə tutulur. Ancaq maddi obyektlərin strukturunu onu hissələr bölməyə imkan verirsə, tədqiq olunan obyektin hər biri ayrıca mövcud ola bilən ünsürlərə bölünə bilirsə, bu mənada ictimai şüur öz spesifikliyinə malikdir. [9, s.362]

Cəzanın təyin edilməsinin ümumi prinsiplərini nəzərə almaq cəzanın məqsədlərinə nail olmaq üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Hökmlərə nəzər saldıqda əksər hallarda cinayətkarın şəxsi keyfiyyətləri, habelə cəzanın onun həyatına, ailəsinə təsirinin kifayət qədər systemsiz sadalanması müşahidə olunur. Eyni zamanda, əksər hallarda cəzanın fərdiləşdirilməsinin faktiki prosesini əks etdirməyən yalnız formal ifadələr nəzərə çatdırılır.

Cəza təyin edilərkən qanun çərçivəsində məhkəmənin daxili inamı sərbəst olmasına baxmayaraq, əsasız ola bilməz. Cinayət-hüquqi sanksiyaların həddləri ümumi prinsiplərin və cəza təyin etmə əsaslarının eyni cür olması, hakimə qərar qəbul edərkən subyektiv qiymətləndirici mülahizədən çıxış etməyə imkan vermir. Cəza ləyin edən zaman hakimlərin daxili inamı törədilmiş cinayətin ictimai təhlükəlilik dərəcəsi və xarakterinin, təqsirkarın şəxsiyyətinin, cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halların təhlil edilməsi əsasında təşəkkül tapır. Ancaq ən əsası - məhkəmə tərəfindən bu amillərin mahiyyətinin cinayət qanunu əsasında cəzanın məqsədləri ilə qarşılıqlı əlaqədə düzgün qiymətləndirilməsidir. Cəza təyin etmədə işlək edən hakimlərin şəxsiyyət xüsusiyyətlərinə bilavasitə sosial təsirlər, fizioloji, xüsusən də neyrofizioloji və müxtəlif psixiki amillərlə yara-

nan digər hallar daxili inamın formalaşmasında əhəmiyyətli təsirə malikdir. [15, s.145]

Cəzanın təyin edilməsinin ümumi prinsiplərinin nəzərə alınmasının həddindən artıq formalizmi konkret cəza növlərinin və ölçülərinin təyin edilməsinə mənfi təsir göstərir. Üstəlik, nəzərə alsaq ki, Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin sanksiyasında əhəmiyyətli sayda alternativ cəza növləri vardır, məhkəmə cəzanın təyin edilməsinin ümumi prinsiplərini nəzərə alaraq, şəxsin törətdiyi əmələ daha uyğun cəza təyin edə bilər.

Belə ki, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsinə görə cəzaların təyin edilməsinin optimalaşdırılması üçün hökmlərin təsvir hissəsində cəzanın təyin edilməsinin ümumi prinsiplərinin tam və ətraflı təhlili ixtiyari ardıcılıqla deyil, məhz cəzanın təyin edilməsinə təsiri ilə ardıcıl şəkildə sadalanmalıdır. Bu halda əməlin ictimai təhlükəliliyinin adekvat şəkildə təsvir olunmasından, cəzanın təyin edilməsinin əsaslılığından, hər bir konkret halda onun fərdiləşdirilməsindən danışmaq mümkün olacaqdır.

Əksər hallarda məhkəmələr məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsinə görə cərimə növündə cəza təyin edir. Daha sonra müvafiq şəkildə müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etməni nəzərdə tutan hökmlər, müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə növündə cəzalar təyin edilir.

Qeyd etdiyimiz kimi cərimə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin sanksiyasında adekvat şəkildə yerləşmiş, cinayət nəticəsində vurulmuş maddi və qeyri-maddi zərərin qismən kompensasiyası kimi çıxış edərək, daha ağır cəza növlərinə alternativ kimi çıxış edir. Ancaq yadda saxlamaq lazımdır ki, onun təsirinin əsas potensialı onun ölçüsündədir. Deməli, cərimə şəklində cəzanın məqsədlərinin səmərəli həyata keçirilməsi məhkəmədən tutulan pulun miqdarı ilə birbaşa bağlıdır. Bundan əlavə, onun qazancı nə qədər yüksək olarsa, onun üçün sabit məbləğ şəkildə deyil (islah işləri), onun qazancına (gəlirinə) əsasən cərimənin məbləğinin hesablanması bir o qədər effektiv olacaqdır.

Hakimlərin məhkəmələrin hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsinə görə cərimə şəklində cəza təyin etməsinə onların cinayətə “yumşaq” yanaşmasının göstəricisi hesab edirik ki, bu da heç də həmişə məqsədəuyğun deyildir.

Təqsirli şəxslərə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə növündə cəzaların sayı elə çox deyildir. Fikrimizcə, bu cəza növünün potensialı məhkəmələr tərəfindən zəif həyata keçirilir. Eyni zamanda, əvvəlki paragrafda artıq əsaslandırdığımız kimi müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəzaların qarşısında duran bütün məqsədləri tam və optimal şəkildə həyata keçirir, çünki təqsirkarı məhkəmə aktlarının icrası ilə bağlı vəzifələrin icrasından kənarlaşdırır. Bu cəza növü Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin sanksiyasında göstərilən cəzalardan ən optimalıdır.

Hesab edirik ki, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməməsinə görə bu cəza növünün tətbiqi təcrübəsinin aşağı olması məhkəmə sistemində çatışmazlıq kimi hesab oluna bilər. Bu da təbii ki, cəzanın məqsədlərinə çatmağa mənfi təsir göstərir. Əslində, cinayəti törədən şəxs eyni vəzifədə qalsa, yenidən belə bir cinayət törətmək ehtimalı qalır.

Məhkəmələr Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində göstərilən əməllərin törədilməsinə görə cərimə növündə cəzadan sonra daha çox müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin etmişdir.

Bundan əlavə, bir sıra hökmlər çıxarılanda cəzanın şərti olaraq çəkilməsi qeyd edilir.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 70.1-ci maddəsinə əsasən islah işləri, hərbi xidmət üzrə məhdudlaşdırma, intizam xarakterli hərbi hissədə saxlama və ya müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə növündə cəza təyin edən məhkəmə, məhkumun cəza çəkmədən islah olunmasını mümkün sayırsa, həmin cəzanın şərti olaraq tətbiq edilməsi haqqında qərar çıxara bilər. [2, m.70]

Şərti məhkum etmə bir tərəfdən cəza siyasətinin humanistləşdirilməsini özündə əks etdirirsə, digər tərəfdən isə cəmiyyətdə məhkəmə hakimiyyətinin cəza siyasətinə qarşı inamsızlığı nümayiş etdirir.

Məhkəmə şərti məhkum etmə təyin edərək törədilmiş cinayətin xarakterini, ictimai təhlükəlilik dərəcəsini, məhkumun şəxsiyyətini, habelə cəzanı yüngülləşdirən və ağırlaşdıran halları nəzərə alır. Şərti məhkum etmə təyin edilərkən məhkəmə tərəfindən sınaq müddəti müəyyən olunur. Bu müddət ərzində məhkum öz davranışı ilə islah olunmasını sübut etməlidir. Sınaq müddəti altı aydan beş ilədək müddətə müəyyən edilir.

Şərti məhkum etmə zamanı əlavə cəzalar təyin edilə bilər. Məhkəmə şərti məhkum etmə təyin edərək məhkumun üzərinə aşağıdakı vəzifələri qoya bilər: onun davranışı üzərində nəzarəti həyata keçirən orqanlara məlumat vermədən daimi yaşayış yerini, təhsil yerini, iş yerini dəyişməmək, müəyyən yerlərə getməmək, alkoqolizmdən, narkomaniyadan, toksikomaniyadan və ya zöhrəvi xəstəliklərdən müalicə kursu keçmək, ailəsinə maddi yardım göstərmək, elektron nəzarət vasitəsini gəzdirmək və həmin vasitənin işlək vəziyyətdə saxlanılması üçün ona xidmət etmək. Məhkəmə, məhkumun üzərinə onun islah olunmasına kömək edən digər vəzifələr də qoya bilər. Şərti məhkum edilmiş şəxs üzərində nəzarəti müvafiq dövlət orqanları, hərbi qulluqçular üzərində nəzarəti isə hərbi hissələrin və müəssisələrin komandanlığı həyata keçirir. Sınaq müddəti ərzində şərti məhkum edilmiş şəxsin üzərində nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanının təqdimatı əsasında məhkəmə, məhkumun üzərinə əvvəllər qoyulmuş vəzifələri tamamilə və ya qismən ləğv edə bilər, yaxud onun üzərinə yeni vəzifələr qoya bilər.

Bu institutun əhəmiyyəti cinayəti törədən şəxsin ciddi cəzalara məruz qalmadan islahını sübut etmək imkanını göstərmək, bəzi hallarda azadlıqdan məhrum etmə cəzasını faktiki olaraq çəkmədən cəza məqsədlərinə çatmağın mümkünlüyünü nümayiş etdirməkdən ibarətdir.

Əslində, şərti cəzanın icrası məhkəmənin seçdiyi cəzanın təqsirkar şəxsə təsir etmək üçün yeganə və optimal üsul olmadığına və bu vəziyyətdə müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə cəzasının faktiki tətbiqinin yersiz olduğunun ifadəsidir.

Şərti məhkum edilmiş şəxslər üzərində nəzarət Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsi ilə təsbit edilmiş müddəalar əsasında həyata keçirilir.

Həmin Məcəlləyə görə şərti məhkum edilmiş şəxslər üzərində nəzarəti sınaq müddəti ərzində məhkumun yaşayış yeri üzrə icra məmuru, hərbi qulluqçular üzərində isə hərbi hissələrin və ya müəssisələrin komandanlığı həyata keçirir.

İcra məmuru sınaq müddəti ərzində məhkumların qeydiyyatını aparır, onların işlədikləri yer üzrə işəgötürənin iştirakı ilə məhkumların ictimai qaydalara riayət etməsinə və məhkəmə tərəfindən onlara həvalə olunan vəzifələrin yerinə yetirilməsinə nəzarət edir.

Məhkuma müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə növündə cəza əlavə cəza kimi təyin edildikdə məhkum barəsində zəruri tədbirləri icra məmuru həyata keçirir.

Şərti məhkum edilmiş şəxslər məhkəmə tərəfindən onlara həvalə edilən vəzifələri yerinə yetirməli və icra məmurunun çağırışı ilə gəlməlidirlər. Üzrsüz səbəblərdən gəlməyən məhkumlar probasiya qurumunun rəhbəri tərəfindən təsdiq olunmuş icra məmurunun qərarı ilə məcburi gətirilə bilirlər.

Şərti məhkum etmə təyin edilərkən məhkəmə tərəfindən sınaq müddəti müəyyən olunur. Bu müddət ərzində məhkum öz davranışı ilə islah olunmasını sübut etməlidir. Sınaq müddəti altı aydan beş ilədək müddətə müəyyən edilir. Sınaq müddətinin hesablanması qaydası Cəzaların İcrası Məcəlləsinin 181-ci maddəsi ilə müəyyən edilir. Belə ki, sınaq müddəti məhkəmənin hökmünün qanuni qüvvəyə mindiyi gündən hesablanır. Sınaq müddətinin qurtarması ilə məhkum üzərində nəzarət dayandırılır və o, qeydiyyatdan çıxarılır.

Şərti məhkum edilmiş şəxs məhkəmə tərəfindən ona üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsindən boyun qaçırdıqda və ya ictimai qaydaları pozduquna görə barəsində inzibati tənbeh tətbiq edildikdə, icra məmuru və ya hərbi hissənin komandiri (rəisi) sınaq müddətinin uzadılması barədə məhkəməyə təqdimat verir.

Şərti məhkum edilmiş şəxs sınaq müddətində məhkəmə tərəfindən onun üzərinə qoyulmuş vəzifələrin yerinə yetirilməsindən mütəmadi və ya qərəzli olaraq boyun qaçırdıqda, o cümlədən elektron nəzarət vasitəsini gəzdirməkdən imtina etdikdə, onu zədələdikdə və ya digər üsulla yararsız vəziyyətə saldıqda, yaxud həmin vasitənin iş-

lək vəziyyətdə saxlanması üçün üzrsüz səbəbdən ona xidmət etmədikdə icra məmuru və ya hərbi hissənin komandiri (rəisi) şərti məhkum etmənin ləğv edilməsi və hökmə təyin olunmuş cəzanın icra olunması barədə məhkəməyə təqdimat verir.

Habelə, icra məmuru məhkumun üzərinə onun islah olunmasına kömək edən yeni vəzifələrin qoyulması və ya əvvəllər məhkumun üzərinə qoyulmuş vəzifələrin tamamilə və ya qismən ləğv edilməsi barədə məhkəməyə təqdimat verə bilər.

Məhkum tərəfindən onun üzərinə qoyulmuş vəzifələrin il ərzində dafələrlə yerinə yetirilməməsi sınaq müddəti ərzində vəzifələri mütəmadi yerinə yetirməmə hesab edilir. On gündən artıq müddətdə olduğu yer müəyyən edilməyən və ya elektron nəzarət vasitəsini gəzdirməkdən imtina edən, həmin vasitənin işlək vəziyyətdə saxlanması üçün üzrsüz səbəbdən ona xidmət etməyən, elektron nəzarət vasitəsini zədələyən və ya digər üsulla yararsız vəziyyətə salan məhkum ona həvalə edilmiş vəzifələri yerinə yetirməkdən qərəzli boyun qaçırmış hesab edilir.

Sınaq müddətinin azı yarısı keçdikdən sonra şərti məhkum edilmiş şəxs öz davranışı ilə islah olunduğunu sübut edərsə, məhkəmə məhkumun üzərində nəzarəti həyata keçirən dövlət orqanının təqdimatı əsasında şərti məhkum etmənin ləğv edilməsi barədə qərar qəbul edə bilər. Məhkəmə şərti məhkum etmənin ləğv edilməsi qənaətinə gəldikdə, məhkumu tamamilə və ya qismən əlavə cəzadan da azad edə bilər. Şərti məhkum etmə ləğv edildikdə məhkumun əlavə cəzası olmadığı və ya o, əlavə cəzadan tamamilə azad edildiyi hallarda məhkəmə, həmçinin şəxsin məhkumluğunun götürülməsi barədə qərar qəbul edir.

Şərti məhkum edilmiş şəxs məhkəmə tərəfindən onun üzərinə qoyulmuş vəzifələri yerinə yetirməkdən boyun qaçırdığına və ya ictimai qaydaları pozduquna görə barəsində inzibati tənbeh tətbiq edildikdə, məhkəmə sınaq müddətini bir ildən çox olmayaraq uzada bilər. [3, m.181]

Şərti məhkum edilmiş şəxs sınaq müddətində məhkəmə tərəfindən onun üzərinə qoyulmuş vəzifələri mütəmadi və ya qərəzli olaraq yerinə yetirməkdən boyun qaçırdıqda, o cümlədən elektron nəzarət vasitəsini gəzdirməkdən imtina etdikdə,

onu zədələdikdə və ya digər üsulla yararsız vəziyyətə saldıqda, yaxud həmin vasitənin işlək vəziyyətdə saxlanılması üçün üzrsüz səbəbdən ona xidmət etmədikdə, məhkəmə şərti məhkum etmənin ləğv edilməsi və hökmlə təyin olunmuş cəzanın icra olunması haqqında qərar çıxarır.

Şərti məhkum edilmiş şəxs sınaq müddətində ehtiyatsızlıqdan cinayət törətdikdə və ya qəsdən böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət törətdikdə, şərti məhkum etmənin ləğv edilməsi və ya saxlanması barədə məsələ məhkəmə tərəfindən həll edilir. Məhkəmə şərti məhkum etmənin ləğv edilməsi qənaətinə gəldikdə, şəxsə hökmlərin məcmusu ilə bağlı nəzərdə tutulmuş qaydalar üzrə cəza təyin edilir. Şərti məhkum edilmiş şəxs sınaq müddətində qəsdən az ağır, ağır və ya xüsusilə ağır cinayət törətdikdə, məhkəmə şərti məhkum etməni ləğv edir və ona hökmlərin məcmusu ilə bağlı nəzərdə tutulmuş qaydalar üzrə cəza təyin edilir. [2]

Şərti məhkum etmə tətbiq edilərkən vətəndaşlar elə başa düşürlər ki, məhkum cəzadan ümumiyyətlə azad edilir və onun təqsiri sübuta yetirilmir. Lakin faktiki olaraq təqsirkar barəsində hökmün çıxarılması şəxsin təqsirinin qeyd-şərtsiz sübut edilməsini nəzərdə tutur. Burada məhkəmə tərəfindən müəyyən edilmiş məhkəmə araşdırması müddətində işin konkret halları nəzərə alınmaqla məhkəmə aktının icra edilməsinə və ya icrasına mane olduğuna görə cəzanın şərti olaraq tətbiq edilməsindən danışmaq lazımdır. Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətin subyektivi təyin edilmiş cəzadan deyil, yalnız müəyyən şərtlərlə cəzanın faktiki çəkilməsindən azad edilir, onun şərtlərinin pozulması şərti məhkum etmənin ləğvinə və məhkəmənin təyin etdiyi cəza icrasına səbəb olur.

Eyni zamanda, məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməsinə görə şərti cəzaların belə tez-tez tətbiqi əksər hallarda optimal deyil. Şərti məhkum etmənin hüquqi potensialından mülayim şəkildə istifadə edilməlidir, çünki onun həddindən artıq istifadəsi ümumi və şəxsi profilaktika məqsədinin həyata keçirilməsini əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir, sosial

ədalətin bərpası məqsədinə nail olmaq da sual altına düşür. Bundan əlavə, məhkəmə cəzanın məqsədlərinin həyata keçirilməsinin cəzanın faktiki icra etmədən mümkünlüyünü dərk edərsə, cəmiyyətdən təcrid etmə ilə bağlı olmayan cəzanın təyin edilməsi daha məqsədəuyğun ola bilər. [6, s.251]

Müvafiq olaraq, məhkəmələr tərəfindən şərti cəzanın tətbiqi məhkəmənin davranışında normativ müsbət komponentin üstünlük təşkil etdiyi cinayət subyektinin xüsusiyyətlərini başa düşdüyünü göstərir. Məhkəmələr belə qərarlar qəbul etməklə məhkumun müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə müqayisədə daha az repressiv üsullarla islah edilməsinin mümkünlüyünü təsdiq edirlər.

Bundan əlavə, hökmlərin tədqiqi göstərmişdir ki, məhkəmə hökmünün, məhkəmənin qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməsinə görə işin hallarına görə azadlıqdan məhrum etmə müddətləri heç də həmişə əməlin təhlükəlilik dərəcəsinə uyğun gəlmir.

Cəzaların tədqiqi məhkəmə aktlarını icra edilməsinə görə cəzanın məqsədləri üçün ən münasib olan müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum etmə cəzasının ən adekvat növünün kifayət qədər tətbiq edilməməsindən danışmağa imkan verir.

Cərimə kimi cəza təyin edilərkən təqsirkarın maddi vəziyyəti də nəzərə alınmalıdır. Cərimənin məbləği əhəmiyyətsiz, simvolik olmamalıdır, çünki bu, cəzanı neytrallaşdırır, onun effektivliyini, cinayət cəzasının məqsədlərinə çatmaq imkanlarını əhəmiyyətli dərəcədə azaldır.

Şərti cəzaların tətbiqinin həddən artıq yüksək olduğunu qeyd edərək, hesab edirik ki, əksər hallarda müəyyən müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə bağlı olmayan cəzanın təyin edilməsi daha məqsədəuyğun olardı.

Məhkəmə hökmünün, məhkəmə qərarının və ya digər məhkəmə aktının icra edilməsinə görə cəza təyin edilməsi problemlərinin təhlili Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 306-cı maddəsinin sanksiyasının tətbiqini optimallaşdırmaq üçün dəyişdirilməsinin zəruriliyi ilə bağlı təklifləri əsaslandırmağa imkan verir.

İstifadə edilən mənbələr:

1. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası;
2. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsi;
3. Azərbaycan Respublikası Cəzaların İcrası Məcəlləsi;
4. Ağayev İ.B. Azərbaycan Respublikasının cəza-icra hüququ: Ümumi hissə: Dərslik, Bakı: Təhsil, 2007, 360 s;
5. Babayeva S.M. Cəzanın təyin edilməsi zamanı nəzərə alınan yüngülləşdirici və ağırlaşdırıcı hallar və onların tətbiqi. Bakı: Hüquq ədəbiyyatı, 2014;
6. Səlimov M.D. İnsan hüquq və azadlıqlarını məhdudlaşdıran bəzi cəzalar. Bakı: Adiloğlu, 2009, 186 s;
7. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququ ümumi hissə. Dərslik. Bakı: Digesta, 2007, 698 s;
8. Səməndərov F.Y. Cinayət hüququnda cəza problemi. Bakı: Bakı Dövlət Universiteti, 2009, 286 s;
9. Vəliyev S.Ə. Cinayət hüququnda cəza və cəza təyin etmə. Bakı: Elm, 2004, 407 s;
10. Курс уголовного права. Общая часть: в 6 т. Т 1 : Учение о преступлении / под ред. Н.Ф.Кузнецовой, И.М. Тяжковой. - М.: Зерцало, 1999. - 578 с.
11. Шаргородский, М.Д. Наказание по советскому уголовному праву / М.Д. Шаргородский. -М.: Госюридиздат, 1958. - 240 с.
12. Власов, И.С. Ответственность за преступления против правосудия / И.С. Власов, И.М. Тяжкова. М.: Юрид. лит., 1968. 136 с.
13. Друзин, А.И. Воспрепятствование исполнению судебного акта: монография / А.И. Друзин. Ульяновск: Ульяновский дом печати, 2001. 184 с.
14. Лазарева, В. Судебная власть и уголовное судопроизводство / В. Лазарева //Государство и право. - 2001. - № 5. - С. 49-56.
15. Уткина, С.С. Уголовное наказание в виде штрафа / С.С. Уткина. — Томск: Изд-во Томского ун-та, 2004. - 166 с.

Ульви Асадуллаев

Определение наказания за неисполнение судебных актов

В данной статье исследован вопрос о наказании за преступление неисполнения приговоров, решений и иных действий суда и проанализированы приговоры, вынесенные за неисполнение приговоров, решений и иных действий суда. Анализ проблем назначения наказания за неисполнение приговора суда, решения суда или иного судебного акта позволяет обосновать предложения о необходимости изменения статьи 306 Уголовного кодекса Азербайджанской Республики в целях оптимизации применения санкции.

Ulvi Asadullayev

Determination of punishment for non-execution of court acts

In this article, the issue of punishment for the crime of non-execution of court verdicts, decisions and other acts was investigated and the verdicts issued for non-execution of court verdicts, decisions and other acts were analyzed. The analysis of the problems of setting a penalty for non-execution of a court sentence, court decision or other court act allows us to justify proposals regarding the need to change Article 306 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan in order to optimize the application of the sanction.